

**KTH Arkitektur
och samhällsbyggnad**

författare:

Evelina Ericsson

E-post: evelina_ericsson@yahoo.se

Att bygga nya kvaliteter i Skogskyrkogården

En analys av projekttävlingen Skogskrematoriet II

Examinator/ handledare:

Magnus Rönn,

Docent

Arkitekturskolan

UPPSATS I FORT- OCH VIDAREUTBILDNINGSKURSEN:

Att utvärdera arkitektur – teorier och metoder, AD242V, 7.5 hp
Arkitekturskolan, Kungliga Tekniska Högskolan, KTH, Stockholm, VT 2012

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
Syfte och frågeställningar	1
Material	1
Metod och teori	2
<i>Diskursanalys</i>	2
Avgränsningar	3
Begreppsdefinition	3
<i>Arkitektonisk kvalitet</i>	3
<i>Kulturbistoriskt värde</i>	4
Uppsatsens struktur och disposition	5
Skogskyrkogården och världsarvet	6
Tävlingen	7
ARKITEKTONISK KVALITET	9
Arkitekturhistorien	9
Mötet med landskapet	9
Formspråket	10
Arkitektens hand	11
KULTURHISTORISKT VÄRDE	14
Kulturmiljövården	14
Mötet med landskapet	14
Formspråket	15
Arkitektens hand	16
AVSLUTNING	19
Sammanfattning	19
Diskussion	20
KÄLLOR OCH LITTERATUR	21
BILDFÖRTECKNING	22

INLEDNING

Skogskyrkogården i Stockholm anlades mellan åren 1917-1940. Behovet av en ny kyrkogård hade blivit aktuellt vid 1900-talets början. Efter en tävling som anordnades år 1914 utsågs tävlingsförslaget ”Tallum” av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz till vinnare. Efter en del omarbetningar började utbyggnaden av Skogskyrkogården år 1917.¹ Skogskyrkogården utnämndes till världsarv år 1994 av Unesco. Kyrkogården var det andra svenska världsarvet att utnämnas som byggt under 1900-talet. Skogskyrkogårdens status som världsarv innebär att det är ett kulturminne som anses vara angeläget för hela mänskligheten.²

Krematorieanläggningen som byggdes under 30-talet har med åren blivit både tekniskt och storleksmässigt undermålig. Behovet av en ny krematorieanläggning resulterade i en projekttävling som anordnades 2009. Det vinnande förslaget av Johan Celsing arkitektkontor utsågs den 18:e december samma år.

Centralt för uppsatsen är hur arkitekttävlingen hanterar kravet på nya kvaliteter, som både ska berika och vara underordnade den befintliga miljön. De befintliga kvaliteterna utgörs av kulturhistoriska såväl som arkitektoniska kvaliteter. Skogskyrkogårdens kvaliteter definieras i litteraturen kring kyrkogården och i utredningar om anläggningen som kulturhistoriskt värdefull.

Skogskyrkogården är arkitekturhistoriskt såväl som kulturhistoriskt hyllad. Det nya krematoriet bör förhålla sig till den historia och de kvaliteter som existerar på platsen. Samtidigt skapas i tävlingsprojektet en samtida diskurs kring detta omtalade verk, där det nya tillägget strävar efter att tillföra nya kvaliteter och nya värden.

Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att granska hur Skogskyrkogårdens kvaliteter konstrueras inom tre olika diskurser – en arkitekturhistorisk diskurs, en kulturhistorisk diskurs samt en samtida.

- Vilka av Skogskyrkogårdens kvaliteter betonas utifrån arkitekturhistoriens horisont?
- Vilka kvaliteter besitter Skogskyrkogården enligt kulturmiljövårdens perspektiv?
- Hur hanteras interaktionen av skogskyrkogårdens befintliga och nya kvaliteter i 2009 års tävlingsprogram, det vinnande förslaget samt juryns utlåtanden?

---

¹ *Världsarvet Skogskyrkogården: Historia*, <http://www.skogskyrkogarden.se/fakta/historia.php>, 2012-02-29.

² *Världsarvet Skogskyrkogården: Världsarv*, <http://www.skogskyrkogarden.se/varldsarv/index.php>, 2012-02-29.

Material

Huvudmaterialet består av tävlingsprogrammen, juryns utlåtanden samt tävlingsprogrammet. Dokumenten är officiella och finns tillgängliga via Sveriges Arkitekters hemsida för tävlingservice samt skogskyrkogårdens hemsida. Dokumenten representerar i uppsatsen den offentliga presentationen av tävlingen. Tävlingsprogrammet utgör exempel på tävlingens ambitioner, samt hur skogskyrkogårdens befintliga kvaliteter bör hanteras. Juryns utlåtanden representerar hur juryn hanterar interaktionen mellan nya och befintliga kvaliteter, samt vilka egenskaper hos förslagen som värdesätts av juryn.

Metod och teori

Diskursanalys

Då uppsatsen huvudsakligen berör textanalys av officiella dokument baserar jag studien på diskursanalys. Diskurs uppfattas som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen”.³ Diskursanalys är inte någon enhetlig teori eller metod utan innebär snarare ett specifikt förhållningssätt och perspektiv på verkligheten. Verkligheten uppfattas som en social konstruktion där språket har en stor betydelse.⁴ Inom diskursanalys antas att vissa betydelsefixeringar och perspektiv på verkligheten blir så pass vedertagna att vi uppfattar dem som naturliga. Betydelsefixeringar är inte bestående utan utgörs av en ständig maktkamp och strid om definitioner.⁵ Genom att ifrågasätta och debattera vedertagna utsagor skapas således ständigt nya diskurser.

Det finns olika former av diskursanalys. I uppsatsen utgår jag till stor del från Jørgensen och Phillips tolkning av diskursteori, som i sin tur bygger på arbeten av de två politiska teoretikerna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe. Diskursteorins fokus ligger på att analysera hur diskurser konstrueras och omskapas. Analysen görs genom att studera hur språkliga och sociala uttryck ständigt reproducerar, ifrågasätter eller förändrar diskursen.⁶ Hur olika aktörer talar om och behandlar Skogskyrkogårdens kvaliteter skapar i uppsatsen en diskurs. Uppsatsen behandlar således de olika uppfattningarna av Skogskyrkogårdens kvaliteter och hur dessa interagerar inom tävlingens ramverk.

Ett annat viktigt teoretiskt begrepp i uppsatsen är *diskursordning* som appliceras inom diskursteori av Jørgensen och Phillips. Diskursordning betecknar hur diskurser försöker etablera sig inom samma område. Flera diskurser existerar inom en diskursordning, både i konflikt och i överensstämmelse med varandra.⁷ Hur olika aktörer talar om Skogskyrkogårdens kvalitéer utgör i uppsatsen en diskursordning. Tre olika diskurser går att urskilja; en kulturhistorisk diskurs, en arkitekturhistorisk diskurs samt en diskurs med fokus på samtida arkitektur.

---

³ Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000, s. 7.

⁴ Mats Börjesson och Eva Palmblad ”Introduktion”, *Diskursanalys i praktiken*, Mats Börjesson och Eva Palmblad (red.), Liber, Malmö 2007, s. 10.

⁵ Jørgensen och Phillips 2000, s. 31-32.

⁶ Jørgensen och Phillips 2000, s. 37.

⁷ Jørgensen och Phillips 2000, s. 64-65.

Maktbegreppet är centralt för diskursteori. Makten avgör vem som får uttala sig om vad och således även hur vi förstår vår omvärld. I uppsatsen ser jag olika aktörer som styrande för hur vi förstår och värderar Skogskyrkogården som arkitektonisk och kulturhistorisk plats. Mats Börjesson och Eva Palmblad betonar i *Diskursanalys i praktiken* potentiella strider kring hur platser eller fenomen ska framställas.⁸ När det gäller framställningen av Skogskyrkogården är det således intressant ur ett diskursteoretiskt perspektiv att undersöka vilka framställningar av dess kvaliteter som kan urskiljas och hur de står i relation till varandra.

Viktigt här är även att påpeka min egen position i diskursen. Diskursanalytikern är ofta själv bunden till de diskurser som hon avser att analysera.⁹ Diskursteori är således ingen metod eller teori som avslöjar sanningen, eller verkligheten, då även sanningen är en del av en diskurs. Utgångspunkten i diskursteori innebär att jag i uppsatsen undersöker en rad olika diskurser som alla rör sig inom samma terräng, nämligen Skogskyrkogårdens och tävlingsbidragets kvaliteter. Genom det diskursanalytiska angreppssättet klarläggs hur Skogskyrkogården konstrueras i de tre diskurserna.

Avgränsningar

Fokus i uppsatsen ligger på Skogskyrkogårdens olika kvaliteter och hur dessa samspelar i arkitekturtävlingens officiella dokument. Jag undersöker även hur det vinnande bidraget framställs i offentliga sammanhang, närmare bestämt vilka aspekter som värdesätts och betonas. Jag har således avgränsat uppsatsens omfång till att endast undersöka de offentliga dokumenten, som riktar sig till en allmän publik.

Begreppsdefinition

Arkitektonisk kvalitet

Jag har gjort en begreppsskillnad mellan kulturhistoriskt värde och arkitektonisk kvalitet. Arkitektonisk kvalitet syftar i uppsatsen på de kvaliteter hos Skogskyrkogården som betonas i både i arkitekturhistorieskrivningen och juryutlåtandet. Genom att belysa de kvaliteter som tidigare har tillskrivits Skogskyrkogården genom historieskrivningen blir en jämförelse möjlig mellan arkitektonisk kvalitet samt kulturhistorisk kvalitet. Syftet med begreppet arkitektonisk kvalitet är även att granska det vinnande förslaget och juryns motiveringar utifrån den redan rådande normen kring Skogskyrkogårdens värden.

En begreppsdefinition av arkitektonisk kvalitet är i sig inte helt oproblematiske. Jerker Lundqvist redogör i artikeln *Kvalitetsbegreppets två dimensioner* för de två dimensionerna hos kvalitetsbegreppet, det tekniskt-funktionella samt det etiskt-estetiska.¹⁰ Han ger en bred filosofisk bakgrund till respektive dimension. I relation till arkitektur är båda dimensionerna aktuella. Lundqvist pekar på

---

⁸ Börjesson och Eva Palmblad 2007, s. 13.

⁹ Jørgensen och Phillips 2000, s. 56.

¹⁰ Jerker Lundqvist, *Kvalitetsbegreppets två dimensioner*, Arkitektonisk kvalitet, Christina Engfors (red.), Arkitekturmuseet, Stockholm 1992, s. 17.

arkitektur som en helhetsupplevelse, där vi inte kan bortse från byggnadens funktionella kvaliteter.¹¹

Eivind Kasa argumenterar i *Arkitekturens estetiske kvalitet* för en objektiv syn på arkitekturens estetiska kvalitet.¹² Med ett objektivt förhållningssätt till kvalitetsbegreppet kan vi undvika att god kvalitet sammanknippas med god smak eller skönhet. Istället relaterar estetisk kvalitet till olika objektiva egenskaper.¹³ Simo Säätele förespråkar å sin sida ett annat förhållningssätt till kvalitetsbegreppet i *Kvalitet – en gåta?*. Säätele redogör för den kulturpolitiska debatten kring kvalitet, och fokuserar sin diskussion kring konst. Han argumenterar för det faktum att kvalitet vare sig kan eller bör vara en objektiv bedömning. Säätele anser att kvalitet snarare är resultatet av ett möte mellan det objektiva och det subjektiva, och han definierar kvalitet som resultatet av ”att helt enkelt bry sig om det man gör”.¹⁴ Således blir arbetet bakom verket centralt vid bedömningen av kvalitet.

I *Estetiska regler och arkitekturkvalitet* diskuterar Mats Hultman hur arkitekturkvalitet och estetiska regler beskrivs i relation till ambitionen att åstadkomma god arkitekturkvalitet. Estetiska regler existerar i olika sammanhang, både outtalade och uttalade. Utifrån ett antal fallstudier visar Hultman på att vid nybyggnationer kan estetiska regler höja den arkitektoniska kvaliteten – dock bör inte dessa regler vara alltför hårda. Alltför strikta regler bidrar istället till att hämma kreativitet och hindrar mer spontana kvaliteter.¹⁵ Estetiska regler har således en given roll inom arkitektoniskt kvalitetssträvan. Vidare menar Hultman att för att uppnå god arkitektonisk kvalitet krävs det även att alla aktörer är intresserade av att uppnå just detta.¹⁶ Detta perspektiv på kvalitet kan kopplas till Sääteles resonemang kring vikten av arbetet *bakom* verket.

Kvalitetsbegreppet utgörs således av olika dimensioner, såväl tekniska som estetiska. Den estetiska kvaliteten är den mest svårdefinierbara, och kan uppfattas som både objektiv och subjektiv. Att *bry sig om* verket i fråga, och att *vilja* uppnå god kvalitet blir enligt en del definitioner nödvändigt för att uppnå kvalitet.

Kulturbistoriskt värde

Kulturbistoriskt värde syftar i uppsatsen på de aspekter av Skogskyrkogården som anses värdefulla ur kulturmiljövårdens synpunkt. Kulturbistoriskt värde berör aspekter som är relaterade till inskrivningen som världsarv år 1994. Begreppet relaterar även till Stadsmuseets ståndpunkt i tävlingen år 2009, samt förarbetet bakom.

Kulturbistoriskt värde definieras av Axel Unnerbäck i *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, utgiven av Riksantikvarieämbetet. Syftet med riksantikvarieämbetets kulturbistoriska värderingssystem är att erbjuda vägledning och klara instruktioner för kulturbistorisk värdering av byggnader.¹⁷ Värderingssystemet är således inte förankrat i någon lag, utan utgör snarare generella råd.

¹¹ Lundeqvist 1992, s. 22.

¹² Eivind Kasa ”Arkitekturens estetiske kvalitet”, *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santérus, Stockholm 2007, s. 155.

¹³ Kasa 2007, s. 118.

¹⁴ Simo Säätele, ”Kvalitet – en gåta?”, *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santérus, Stockholm 2007, s. 224–225.

¹⁵ Mats Hultman, ”Estetiska regler och arkitekturkvalitet”, *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santérus, Stockholm 2007, s. 297.

¹⁶ Hultman 2007, s. 308.

¹⁷ Axel Unnerbäck, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2002, s. 5.

Unnerbäck delar in kulturhistoriskt värde i två kategorier. Dels dokumentvärden som innefattar historiska egenskaper, dels upplevelsevärden som innefattar estetiska, upplevelsemässiga och socialt engagerade egenskaper. Dokumentvärde beskrivs av Unnerbäck som mer objektiva än upplevelsevärden, men han poängterar ändå att klassificeringen av dokumentvärden till stor del är beroende av bedömarens kännedom och inriktning. Upplevelsevärde utgörs av en rad olika områden där gränserna ofta är flytande. I klassificeringen av upplevelsevärden är det viktigt att ta hänsyn till att upplevelsen är subjektiv.¹⁸

Stockholms Stadsmuseum ansvarar för att klassificera och definiera kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Stockholm. Klassificeringen sker utifrån plan- och bygglagens bestämmelser om byggnader som är ”särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt”.¹⁹ Stadsmuseum använder sig av Riksantikvarieämbetets kulturhistoriska värderingssystem som utgångspunkt i sina kulturhistoriska klassificeringar.²⁰ Det finns således en gemensam syn på kulturhistoriskt värde hos Stockholms Stadsmuseum och Riksantikvarieämbetet.

Världsarven i Sverige har olika förvaltare, både statliga och privata. Det är Riksantikvarieämbetets uppgift att följa utvecklingen i världsarvsområdena och att stödja länsstyrelserna i dessas arbete. Ett världsarv är en unik kultur- eller naturhistoriskmiljö som berättar om vår historia. För att skydda dessa miljöer tillkom Unescokonventionen vid FN:s generalkonferens år 1972. Det finns inte någon speciell lagstiftning i Sverige för världsarven. Förvaltningen sker således i enlighet med den lagstiftning som gäller för annan fysisk miljö.²¹

Jan Turtinen studerar Unescos arbete och världsarvskonventionen i sin avhandling *Världsarvets villkor: Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*. Turtinen redogör för historien bakom världsarvskonventionen, såväl som den politik och de intressen som styr arbetet med världsarven. Turtinen undersöker i sin avhandling hur världsarv skapas och av vilka aktörer. Det internationella bevarandet av världsarven är beroende av större strukturer och sammanhang, utanför världsarvskonventionen. Turtinen pekar också på fenomenet med de ofta förekommande hänvisningarna till världsarvet - i texter, på skyltar, i media, etc. En sådan upprepning fungerar som en innötning av världsarvets existens, och befäster idén om ett internationellt bevarande.²²

Kulturhistoriskt värde och kvalitet har många beröringspunkter. Diskussionen kring subjektivitet förekommer inom litteraturen kring båda begreppen. Bedömningen av kulturhistoriskt värde, såväl som kvalitet, är till hög grad beroende av bedömarens erfarenheter.

---

¹⁸ Unnerbäck 2002, s. 21.

¹⁹ Stockholms Stadsmuseum, *Kulturhistorisk klassificering*,

<http://www.stadsmuseum.stockholm.se/byggvard.php?kategori=69&sprak=svenska&sprak=svenska>, 2012-05-18.

²⁰ Stockholms Stadsmuseum, *Kulturhistorisk klassificering*.

²¹ Riksantikvarieämbetet, *Världsarv*, http://www.raa.se/cms/extern/om_oss/fragor_och_svar/fragor_och_svar_varldsarv.html, 2012-05-18.

²² Jan Turtinen, *Världsarvets Villkor: Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*, Stockholms Universitet, Stockholm 2006, s. 179-181.

Uppsatsens struktur och disposition

Uppsatsen är strukturerad kring två textkapitel. Det första kapitlet *Arkitektonisk kvalitet* behandlar Skogskyrkogårdens arkitektoniska kvaliteter och hur de relaterar till tävlingsprogrammet, det vinnande förslaget och juryns motivering. Följande kapitel *Kulturbistoriskt värde* diskuterar Skogskyrkogården utifrån kulturmiljövårdens ståndpunkt, och diskuterar de kvaliteter och värden som framhölls då platsen blev ett världsarv. Följaktligen diskuteras även tävlingsdokumentens relation till de kulturhistoriska värdena.

Båda textkapitlen är strukturerade kring tre teman, vilket går att utskilja i diskursen kring Skogskyrkogårdens kvaliteter; *Mötet med landskapet*, *Formspråket* och *Arkitektens hand*. Avslutningsvis diskuteras dessa teman i relation till tävlingen. Nedan följer en kort historik kring Skogskyrkogården samt en beskrivning av tävlingen om det nya krematoriet.

Skogskyrkogården och världsarvet

När Stockholms senast anlagda kyrkogård, Stadsborgskyrkogården, var i behov av att utvidgas 1914 utlystes en tävling för att utse ett vinnande förslag. Tävlingen var internationell, vilket var relativt ovanligt kring denna tid. Även juryn var internationell, med en tysk ledamot.²³ Detta visar på projektets betydelse, både i nationella och internationella sammanhang.

Redan vid tävlingens startskede påpekades det i tävlingsprogrammet att skogens karaktärsdrag och platsens typografi bör bejakas. Parallellt med tävlingen för huvudstadens nya kyrkogård publicerades en stor artikel om kyrkogårdskonst i tidskriften *Arkitektur* av arkitekten Torsten Stubelius. Den moderna tyska skogskyrkogården lyftes fram som ett ideal. Sambandet mellan natur och grav var centralt.²⁴ Vid tävlingstidens slut år 1915 hade 53 förslag inkommit. Många av förslagen föreslog en omfattande avverkning av skogen, samt strikta kompositioner och kapell. Troligtvis tog dessa förslag fasta vid tävlingens krav på ”en klar och redig plan” snarare än kravet på bevarandet av områdets naturkvaliteter.²⁵

Tallum ritat av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz utsågs till det vinnande förslaget. Utmärkande för förslaget var dess beredskap att helt underordna sig skogen och platsens karaktär. Det var även dessa egenskaper hos förslaget som noterades i juryns motivering.²⁶ Förslaget krävde dock åtskillig omarbetning, ett arbete som kom att dröja ett och ett halvt år. Den 4 december 1916 var arbetet fullbordat, och det slutgiltiga förslaget antogs av kyrkogårdsnämnden i februari 1917. I maj samma år godkändes förslaget till utförande av stadsfullmäktige.²⁷

Arbetet med den nya kyrkogården kom att ta flera decennier. Under de följande tjugo åren växte skogskyrkogården fram. År 1940 hölls den officiella och storslagna invigningen av

---

²³ Bengt O. H. Johansson, *Tallum: Gunnar Asplunds & Sigurd Lewerentz skogskyrkogård i Stockholm*, Byggförlaget, Stockholm 1996, s. 12.

²⁴ Johansson 1996, s. 12-13.

²⁵ Johansson 1996, s. 16.

²⁶ Johansson 1996, s. 18.

²⁷ Johansson 1996, s. 22.

Skogskyrkogårdens krematorium med tre tillhörande kapell, Trons, Hoppets och Heliga korsets kapell. Begravningsplatsen var fullbordad. Asplund gick bort endast fyra månader efter invigningen, och Lewerentz var inte längre knuten till kyrkogårdsprojektet. På grund av detta kom Skogskyrkogården att bli bevarad enligt originalritningarna. Inga förnyelser, moderniseringar eller tillägg gjordes på platsen efter invigningen.²⁸

Skogskyrkogården fick ett stort inflytande på hur kyrkogårdar utformades, såväl internationellt som nationellt. På grund av platsens oförändrade karaktär sedan invigningen, samt dess inflytelserika arkitektoniska gestaltning togs Skogskyrkogården upp på Unescos världsarvslista år 1994. Som världsarv bör området vårdas och bevaras för framtiden.²⁹

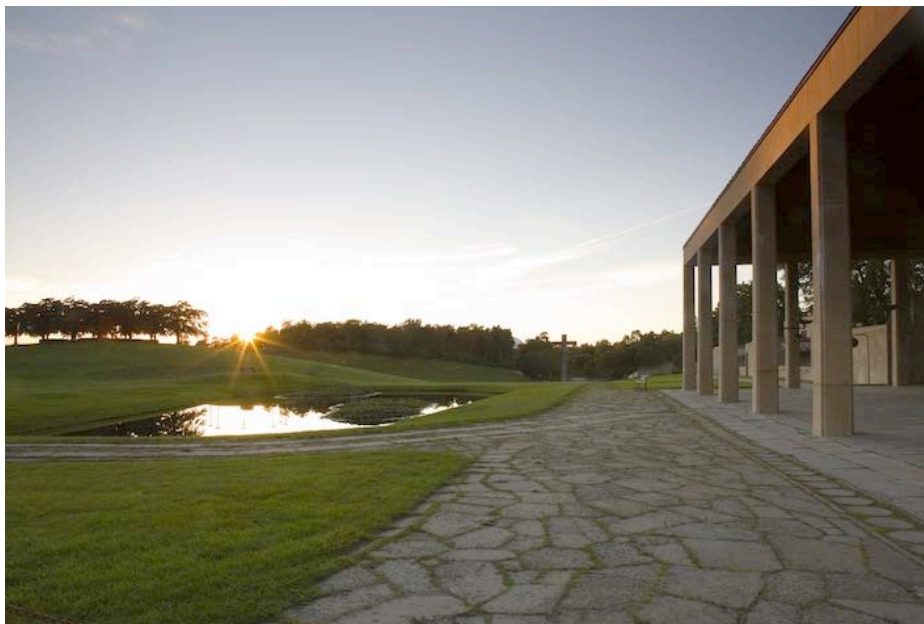

Fig. 1: Heliga korsets kapell på Skogskyrkogården. Foto: Susanne Hallman, Kyrkogårdsförvaltningen Stockholms Stad.

Tävlingen

Krematoriebyggnaden från 1930-talet är idag både tekniskt och storleksmässigt undermålig. Kyrkogården är i behov av ett nytt krematorium för att möta framtidens krav. I februari 2009 bjöd Stockholms kyrkogårdsförvaltning in till en prekvalificering för att välja ut de arkitekter som skulle delta i tävlingen. Av 58 deltagande arkitektgrupper valde Kyrkogårdsförvaltningen ut fem, som inbjöds att delta arkitekttävlingen. Dessa fem arkitektkontor var:

- Caruso St John Architects LLP, Storbritannien
- White Arkitekter AB, Sverige
- BIG ApS, Danmark / Topotek 1, Tyskland
- Johan Celsing arkitektkontor AB, Sverige / Müller Illien Landschaftsarchitekten, Schweiz
- Tadao Ando Architects & Associates, Japan / KacicLidén Landscape Architect, Italien³⁰

²⁸ *Världsarvet Skogskyrkogården: Historia*, <http://www.skogskyrkogarden.se/fakta/historia.php>, 2012-03-04.

²⁹ *Världsarvet Skogskyrkogården: Historia*.

³⁰ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, <http://www.skogskyrkogarden.se/docs/ladda-ner/pdf/juryutlatande-skogskrematoriet-ii.pdf>, s. 5, 2012-03-04.

Tävlingens syfte löd som följer:

Att få fram ett förslag på en ny krematoriebyggnad som övertar krematoriefunktionerna från Skogskrematoriet. Byggnaden, dess placering och dess omgivning ska gestaltas med samma omsorg och med samma arkitektoniska medvetenhet som Asplund och Lewerentz hade i sina arbeten på Skogskyrkogården, klara de funktionella kraven inom en begränsad budget och ligga inom ramen för begravningsplatsens och världsarvets förutsättningar.³¹

Juryen bestod av representanter från kulturmiljövården, arkitektursektorn samt kyrkogårdsförvaltningen; arkitekt SAR/MSA Per Kallstenius, stadsarkitekt; Mats Larsson, förvaltningschef, kyrkogårdsförvaltningen; Christer Knutås, teknisk chef, kyrkogårdsförvaltningen; Ann-Charlotte Backlund, stadsantikvarie; arkitekt SAR/MSA Erik Wikerstål samt landskapsarkitekt LAR/MSA Thorbjörn Andersson.

Johan Celsing arkitektkontors förslag ”*En sten i skogen*” vann med motiveringen att det var förslaget som bäst hade förståelse för Skogskyrkogårdens helhet, samt tagit hänsyn till platsens karaktär.³² Arbetet med det nya krematoriet har börjat, och byggnaden beräknas stå klar under år 2012.

Fig 2 & 3: Det nya krematoriet *En sten i skogen*. Illustration: Johan Celsings Arkitektkontor.

³¹ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, <http://www.arkitekturmuseet.se/utställningar/skogskrematoriet-ii/program.pdf>, s. 5-6, 2012-03-01.

³² *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 5.

Arkitekturhistorien

För att närmare undersöka den arkitekturhistoriska diskurs som konstruerar bilden av Skogskyrkogårdens kvaliteter granskar jag hur platsen beskrivs i text. Materialet består av tre större översiktsverk, *Svensk Konsthistoria*, Mereth Lindgren (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Claes Caldenby (red.) samt *Konst och visuell kultur i Sverige 1810-2000*, Lena Johannesson (red.). Inkluderat i studien är även två verk som uteslutande behandlar Skogskyrkogården; *Tallum: Gunnar Asplunds & Sigurd Lewerentz skogskyrkogård i Stockholm* av Bengt O. H. Johansson samt *The woodland cemetery : toward a spiritual landscape : Erik Gunnar Asplund and Sigurd Lewerentz 1915-61* av Caroline Constant, samt en artikel av Fredric Bedoire i tidskriften *Arkitektur*.

Nedan följer en textanalys och en sammanfattande tabell över de huvudsakliga kvaliteter och teman som representeras i berättelsen om Skogskyrkogården. Tävlingsprogrammet, det vinnande förslaget och juryns motivering relateras följaktligen till arkitekturhistoriens diskurs. Kapitlet avslutas med en sammanfattning i tabellform.

Mötet med Landskapet

Interaktionen mellan landskapet och arkitekturen beskrivs i de arkitekturhistoriska verken som en av platsens viktigaste kvaliteter. Beskrivningen av landskapet får en stor plats i alla texter. Constant fokuserar nästan uteslutande på Skogskyrkogårdens landskap i *The Woodland Cemetery: Toward a Spiritual Landscape*. Två huvudsakliga begrepp går att utskilja i relation till berättelsen om Skogskyrkogårdens landskap: *det andliga* och *det nordiska*.

Berättelsen om det andliga landskapet har sin startpunkt redan vid färdigställandet av Skogskyrkogården då Asplund själv beskrev landskapet som "bibliskt".³³ Landskapet beskrivs återkommande som just "bibliskt", men även med liknande adjektiv som "andligt" och "himmelskt".³⁴ Den andliga karaktären är givetvis kopplad till Skogskyrkogårdens funktion, en plats för de döda och dess anhöriga. Constant gör en av de djupare analyserna av landskapet. Hon sätter in "det andliga landskapet" i ett historiskt sammanhang och kopplar det till den tyska romantiken.³⁵ Trots detta tillskriver även Constant Skogskyrkogården näst intill magiska kvaliteter, exempelvis påpekar hon att landskapet inte går att tolka fullt ut. Constantin menar att besökaren "känner" landskapet lika mycket som hen "ser" det.³⁶ Såväl människans som arkitekturens möte med landskapet tillskrivs en överjordisk dimension.

³³ Leif Anker, "Skogskyrkogården", *Världsarv i Norden*, Stephan Tschudi-Madsen (red.), Riksantikvarieämbetet Byggförlag, Stockholm 1997, s.225.

³⁴ Fredric Bedoire, "Skogskyrkogården", *Arkitektur*, 1990:4, s. 34

³⁵ Caroline Constant, *The Woodland Cemetery: Toward a Spiritual Landscape*, Byggförlaget, Stockholm 1994, s. 134-135.

³⁶ Constant 1994, s. 134.

Det nordiska är den andra kvaliteten som tillskrivs Skogskyrkogårdens landskap. Vad detta ”nordiska” består av är däremot svårare att finna en beskrivning av i landskapsarkitekturen. Johansson skriver: ”Tiden har smält samman klassisk kultur och nordisk natur” och vidare: ”I Tallum är skogen stor men inte anonym”.³⁷ Constant beskriver hur Asplund och Lewerentz vände sig mot traditionella gestaltningar av kyrkogårdslandskap och istället nyttjade en ”nordisk samhörighet” med naturen.³⁸ Vare sig Johansson eller Constant redogör för vilka egenskaper ett ”nordiskt” landskap besitter, och vad som specifikt utmärker Skogskyrkogården som nordisk.

Constant menar vidare att Asplund och Lewerentz kombinerade modernistiska idéer med deras tydliga ”nordiska ambitioner” att berika samhället snarare än förändra det.³⁹ ”Nordiska” kvaliteter ges en positiv innebörd i texterna, utan någon konkret beskrivning av vad dessa kvaliteter består utav. Skogskyrkogården tillskrivs följaktligen en nationalistisk eller nationalromantisk innebörd, som en symbol för det nordiska landskapet och nordiska ambitioner.

Landskapet får även en framträdande plats i tävlingsdokumenten. En av målsättningarna pekar just på vikten av att den nya byggnaden bör placeras i landskapet med samma omsorg som det redan existerande byggnadsbeståndet.⁴⁰ Tävlingsförslaget ägnar en fjärdedel av sin text åt att lägga fokus på byggnadens placering i landskapet, och att landskapet utgör en utgångspunkt för förslaget.⁴¹ Likaså får landskapet en framträdande position i juryns motivering som pekar på just förslagets förmåga att ”lyssna till platsen”.⁴² I tävlingsdokumenten nämns landskapets andliga karaktär: ”ett nytt symboliskt och andligt landskap med en levande relation mellan människa och natur”.⁴³ De nordiska kvaliteterna är dock inte lika närvarande i tävlingsdokumenten som i de arkitekturhistoriska texterna.

Formspråket

Formspråket beskrivs som både nytt och refererande till äldre arkitektur. Stilen beskrivs som självständig, som ett nytt arkitekturspråk. Samtidigt beskrivs referenserna till äldre arkitektur, såväl det klassiska arkitekturarvet som det antika.⁴⁴ Skogskyrkogårdens arkitektur får även, likt landskapet, en andlig innebörd. Den blir tillsammans med landskapet ”övernaturlig” och beskrivs med relativt vaga begrepp. Kapellet beskrivs exempelvis som en ”nästan överjordisk byggnad”.⁴⁵ Formspråket skildras även med oklara och känslomässiga begrepp. Bedoire syftar i sin artikel till att förklara hur det har kommit sig att just Skogskyrkogården fått internationellt erkända kvaliteter. Han är även den som placerar arkitekturens formspråk i ett historiskt sammanhang, kopplat till såväl politik som ekonomi. Samtidigt beskriver Bedoire Skogskyrkogården som ”en stämning av skönhet och eviga värden som står högt över det vardagliga”.⁴⁶

---

³⁷ Johansson 1996, s. 20.

³⁸ Constant 1994, s. 1.

³⁹ Constant 1994, s. 2.

⁴⁰ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁴¹ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, <http://www.arkitekt.se/s52102/f9505>, s. 1, 2012-03-10.

⁴² *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14.

⁴³ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 13.

⁴⁴ Lena Johansson (red.), *Konst och visuell kultur 1810-2000*, Signum, Stockholm 2007, s. 180.

⁴⁵ Mereth Lindgren, *Svensk konsthistoria*, Signum, Lund 2002, s. 517.

⁴⁶ Bedoire 1990:4, s. 34.

Programmet efterlyser en byggnad av samma arkitektoniska mästerskap som de befintliga byggnaderna på Skogskyrkogården. Det befintliga formspråket beskrivs även här med känslomässiga begrepp: ”tidlös form med enkelhet i material och detaljarbeten i mästartklass”.⁴⁷ Samtidigt ska det nya tillskottet inte referera till tidigare byggnaders formspråk. Programmet påpekar vidare: ”Det nya krematoriet ska fogas in som ett helt naturligt tillägg i denna världsunika ensemble”.⁴⁸ Förslaget nämner inte de existerande byggnaderna på platsen, utan förhåller sig mer till landskapet. I motiveringen påpekas det att det vinnande förslaget lyckats med uppdraget att foga in sig i byggnadsensemblen utan att repetera eller referera till tidigare arkitektur.⁴⁹ Även det vinnande förslaget tillskrivs en emotionell och andlig karaktär: ”*En sten i skogen* har försetts med ett anslag av sammangjuten symbolik och konkret verklighet som uppfattas som tröstande”.⁵⁰

Arkitekternas hand

Arkitekterna får en genomgående stor plats i de arkitekturhistoriska texterna. En viktig aspekt som påpekas är arkitekternas närvaro, kontroll och detaljarbete. Det är denna aspekt som jag har valt att benämna ”arkitekternas hand”. Asplund och Lewerentz lyckas skapa god arkitektur på grund av sin närvaro och att de ”inte lämnar någonting åt slumpen”.⁵¹

Ständiga begrepp som återkommer i texterna är arkitekternas ”omsorg” och ”omvårdnad”. Arkitekterna har vårdat sin skapelse och ägnat tid och arbete åt projektet. Texterna ger en bild av att det är denna arkitekternas närvaro, som har resulterat i Skogskyrkogårdens arkitektoniska kvaliteter. Det faktum att man kan urskilja arkitektens hand i Skogskyrkogårdens arkitektur och landskap är i sig en viktig kvalitet. Betoningen av arkitekternas ”omsorg” kan kopplas till Sääteles resonemang kring kvalitetsbegreppet, där kvalitet skapas genom ”eftertanke, känsla, ärlighet och innerlighet”.⁵²

Asplund och Lewerentz verk beskrivs som viktiga i tävlingsprogrammet. En utgångspunkt för förslaget är att det ska ha respekt för arkitekternas befintliga verk.⁵³ Celsings förslag nämner dock inte en enda gång Asplund och Lewerentz vid namn. Förslaget visar istället på de samtida arkitekternas närvaro. Francisco Gomes och Jason Haskins beskriver hur handritade skisser och ritningar inkluderas i tävlingsförslag för att betona arkitektens närvaro.⁵⁴ I Celsings förslag finner vi fyra handritade skisser över det nya krematoriet. Haskins och Gomes studie visar att denna närvaro av arkitektens hand i tävlingsförslag var populär från och med 1980-talet men avtog drastiskt efter 1990-talets slut.⁵⁵

⁴⁷ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 19.

⁴⁸ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 19.

⁴⁹ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14.

⁵⁰ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 18.

⁵¹ Bedoire 1990:4, s. 37.

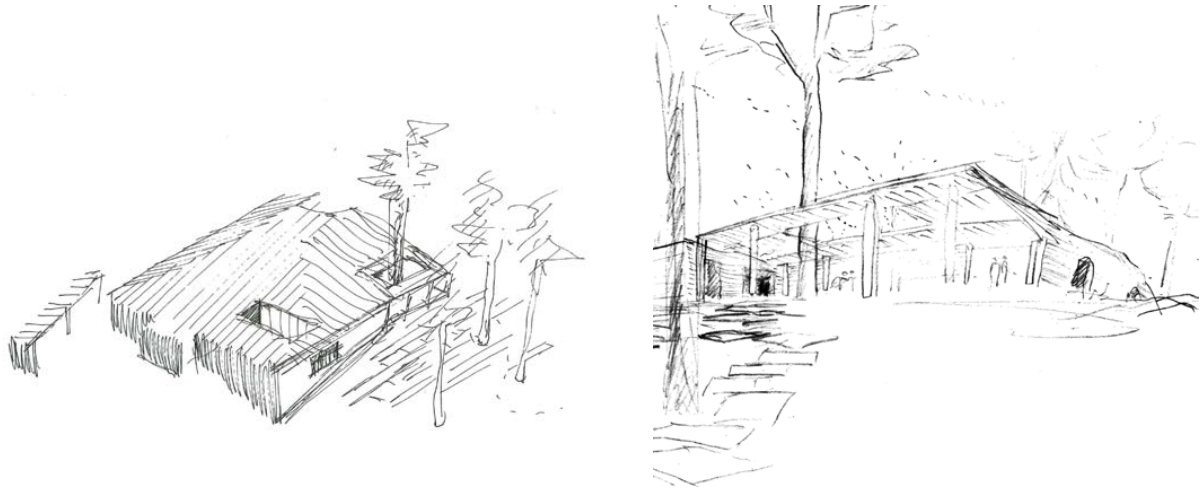
⁵² Säätele 2007, s. 218.

⁵³ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁵⁴ Francisco Gomes och Jason Haskins, ”Analysis and Architectural Representation as a Research Method: National Library Competitions”, *Nordisk Arkitekturforskning*, 2012:1, s. 37.

⁵⁵ Gomes och Haskins 2012:1, s. 37.

I relation till Haskins och Gomes studie är det intressant att Celsing inkluderar handritat material i sitt förslag. Möjligtvis har detta att göra med Asplund och Lewerentz starka närvaro i Skogskyrkogårdens miljöer. Celsing kan ha ett behov av att finna sin egen plats, och understryker detta genom sin egen påtagliga närvaro i förslaget. En annan möjlig förklaring är att de handritade skisserna väcker en relation till det material som Asplund och Lewerentz presenterade vid den ursprungliga tävlingen – ett arbete starkt sammanknipat med arkitektonisk kvalitet. Vad som än är fallet så signalerar arkitektens hand en kvalitetsgaranti.

Fig. 4. Handritade skisser inkluderade i förslaget En sten i skogen. Illustration: Johan Celsing's Arkitektkontor.

	Arkitektonisk kvalité	Samtida arkitektur
Mötet med landskapet	<ul style="list-style-type: none"> • Landskapet betonas starkt. Mötet med landskapet beskrivs ”som en storslagen samverkan”.⁵⁶ • Landskapet beskrivs med vaga adjektiv likt ”himmelskt”⁵⁷ och ”bibliskt”⁵⁸, vilket anspelar på en andlig närvaro. Landskapets andliga egenskaper blandas med dess ”nordiska” karaktär.⁵⁹ • Arkitekturen och den mänskliga närvaron ”underordnas” landskapets helhet.⁶⁰ 	<ul style="list-style-type: none"> • I tävlingsprogrammet understryks vikten av ”att den nya byggnaden placeras i landskapet med samma omsorg och arkitektoniska medvetenhet som de existerande byggnaderna”.⁶¹ • Förslaget menar att landskapets stora betydelse för Skogskyrkogården utg�r utgångspunkten för det nya krematoriet.⁶² • Juryns motivering betonar att byggnaden ”kommer smälta in i landskapet”.⁶³
Formspråket	<ul style="list-style-type: none"> • Formspråket beskrivs som både självständigt och på samma gång en tolkning av det klassiska och antika arkitektur-arvet.⁶⁴ • Arkitekturen beskrivs ha ett formspråk ”helt i ny anda”⁶⁵, där modernismen såväl som klassicismen finns representerad. • Formspråket beskrivs ha ”eviga värden” som står över det vardagliga. Även arkitekturen f�r en andlig innebörd, baserad på begrepp som ”skönhet” och ”estetik”.⁶⁶ 	<ul style="list-style-type: none"> • Programmet menar att den nya byggnaden b�r ”gestaltas med samma omsorg och arkitektoniska mästerskap som de existerande byggnaderna”. Den nya byggnaden ska inte vara en ”märkesbyggnad” utan ingå i ”helhetskompositionen”.⁶⁷ • Förslaget beskriver byggnadens formspråk som ”asymmetriskt”, ”sammanhållen” och ”mångfacetterad”.⁶⁸ • Motiveringen betonar förslagets ”jordnära känsla i såväl form, färg som tyngd med en arkitektur som närmar sig det asketiska”. Byggnaden är en ”upplevelse”.⁶⁹
Arkitektens hand	<ul style="list-style-type: none"> • Arkitekternas medverkan beskrivs som avgörande för kvaliteten; ”Kontroll och krav på enhetlighet resulterade i kvalitet i detaljutformningen. Ingenting lämnades åt slumpen”.⁷⁰ • Arkitekterna ”skapar” den storslagna miljön, såväl som arkitekturen.⁷¹ • Vid flertalet tillfällen beskrivs arkitekternas ”omsorg” och ”omvårdnad”.⁷² 	<ul style="list-style-type: none"> • Programmet påpekar att: ”Det ska finnas en tydlig relation till och respekt för Asplunds och Lewerentz verk.”⁷³ • Förslaget nämner varken Asplund eller Lewerentz i sin text, men närvaron av Celsing syns i de handritade skisserna.⁷⁴ • Juryn berömmer förslagets egenskap att inte ”repetera, imitera eller ens referera till tidigare byggnader”.⁷⁵ Vikten av ”konstnärlig känsla” betonas.⁷⁶

⁵⁶ Lindgren 2002, s. 516.

⁵⁷ Fredric Bedoire, ”Skogskyrkogården”, *Arkitektur*, 1990:4, s. 34

⁵⁸ Claes Caldenby (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Byggeforskningsrådet, Stockholm 1998, s. 180.

⁵⁹ Constant 1994, s. 1-2.

⁶⁰ Johansson 1996, s. 18.

⁶¹ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁶² *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

⁶³ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 18.

⁶⁴ Johansson 2007, s. 180-181.

⁶⁵ Lindgren 2002, s. 516.

⁶⁶ Bedoire 1990:4, s. 34.

⁶⁷ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁶⁸ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

⁶⁹ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14-16.

⁷⁰ Bedoire 1990:4, s. 37.

⁷¹ Bedoire 1990:4, s. 41 och Lindgren 2002, s. 516.

⁷² Johansson 1996, s. 106 och Bedoire 1990:4, s. 41.

⁷³ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁷⁴ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Kulturmiljövården

Tre dokument får representera kulturmiljövården och Skogskyrkogårdens kulturhistoriska värden; Unescos motivering för Skogskyrkogården som världsarv, Stadsmuseets kulturhistoriska konsekvensbeskrivning inför krematorieanläggningens modernisering samt en beskrivning av Skogskyrkogården i *Världsarv i Norden* av Leif Anker. Texterna har valts då de representerar tre olika aspekter av kulturmiljövården. Unescos motivering beskriver de huvudsakliga kulturhistoriska värden som Skogskyrkogården besitter utifrån dess status som världsarv. Stadsmuseets förundersökning beskriver hur kulturmiljövården ser på en modernisering av krematorieanläggningen, och vilka värden som bör bejakas vid en nybyggnation inom området. Anker å andra sidan representerar kulturmiljövårdens roll som informatör. Texten är mer publik än tidigare nämnda texter.

Nedan följer studien över den kulturhistoriska diskursen och de värden som betonas. Kapitlet avslutas med en sammanfattande tabell.

Mötet med landskapet

I den kulturhistoriska diskursen får landskapet en betydande plats, något som även är fallet i den arkitekturhistoriska diskursen. Just mötet mellan landskap och arkitektur beskrivs som ett av kärnvärdena av Unesco.⁷⁷ Även kulturmiljövården tillskriver landskapet andliga kvaliteter, men inte i lika hög grad som den arkitekturhistoriska diskursen. Landskapet beskrivs som ”symboladdat” och återspeglade anhörigas avsked.⁷⁸

Även det nordiska temat återfinns inom kulturmiljövården. Det tillskrivs en positiv innebörd, men inte heller inom kulturmiljövården definieras det specifikt nordiska närmare. Anker beskriver hur Asplund tillämpar ”nordisk form” i landskapet.⁷⁹ Även Unesco påpekar flertalet gånger värdet av det *nordiska*. Unesco kopplar Skogskyrkogården till medeltida nordiska begravningsplatser; ”Asplund and Lewerentz sources were not ”high” architecture or landscape design but rather ancient and medieval Nordic burial archetypes”. Skogskyrkogården beskrivs som ”a Nordic whole”.⁸⁰ Att betona det nordiska i Skogskyrkogården gör platsen unik i en internationell kontext.

Kulturmiljövården tillskriver inte Skogskyrkogården mänskliga kvaliteter i lika hög grad som arkitekturhistorien. Medan landskapet beskrivs näst intill som en levande organism inom arkitekturhistorien så fokuserar kulturmiljövården huvudsakligen på att sätta in

---

⁷⁵ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande, s. 14.*

⁷⁶ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande, s. 7.*

⁷⁷ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/558rev.pdf, s. 116, 2012-03-20.

⁷⁸ Anker 1997, s. 216.

⁷⁹ Anker 1997, s. 225.

⁸⁰ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 115.

landskapsarkitekturen i ett större sammanhang. Texterna fokuserar till stor del på det faktum att Skogskyrkogården var stilbildande och en ”milstolpe” för kyrkogårdsanläggningars arkitektoniska och landskapsmässiga utveckling.⁸¹

Tävlingsprogrammet ägnar världsarvet en stor plats. Det understryks att Skogskyrkogårdens status som världsarv utgör utgångspunkten för tävlingen. Landskapet bör bevaras i sin befintliga karaktär för att respektera världsarvet.⁸² Här relaterar programmet direkt till kulturmiljövårdens definition av Skogskyrkogårdens kulturhistoriska värden. Den ständiga upprepningen och betonandet av världsarvet i programmet kan kopplas till Turtinens resonemang kring de ofta förekommande hänvisningarna till världsarv.⁸³ Genom att återkommande hänvisa till Skogskyrkogårdens status som världsarv i programmet så befäster tävlingen världsarvets vikt inom projektet.

Tävlingsförslaget i sin tur nämner över huvud taget inte platsens status som världsarv, men betonar landskapets vikt för Skogskyrkogården och betonar att landskapet utgör utgångspunkten för deras förslag.⁸⁴ Förslaget anspelar direkt på programmets betoning av landskapets värde. Dock anses platsens status som världsarv inte lika relevant att betona i förslaget. Juryns motivering nämner inte heller världsarvet men understryker att det vinnande förslaget var det som bäst ”lyssnat” till platsen.⁸⁵

Formspråket

Även på detta område betonar Unesco det nordiska som värdefullt. Formspråket beskrivs som nordiskt med influenser från romersk och antik arkitektur.⁸⁶ Likt i landskapsarkitekturen betonas det *banbrytande* i Skogskyrkogårdens arkitektur. En av arkitekturens huvudsakliga kulturhistoriska värden är således det faktum att formspråket har blivit mönsterbildande för senare arkitektur.⁸⁷ Att byggnaden eller platsen i sig är just stilbildande utgör inom kulturmiljövården ett viktigt kriterium för bevarande. Unnerbäck, bland andra, betonar flertalet gånger en sådan aspekt. Han pekar på vikten av att verket på ett eller annat sätt blivit mönsterbildande eller betecknar en höjdpunkt inom en arkitektonisk utveckling.⁸⁸ Detta värde betonas starkt i den kulturhistoriska diskursen kring Skogskyrkogårdens arkitektur.

Att arkitekturen och dess formspråk lämnats orörd utan förändringar är ytterligare ett av Skogskyrkogårdens värden. Att det arkitektoniska uttrycket är oförändrat bidrar till platsens autenticitet.⁸⁹ Inom kulturmiljövården värdesätts även autenticitet högt vid ett bevarande. Förändringar har länge ansetts försvaga bevarandemotivet inom kulturmiljövården. Idag är detta

---

⁸¹ Anker 1997, s. 226.

⁸² *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 17.

⁸³ Turtinen 2006, s. 180.

⁸⁴ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

⁸⁵ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14-16.

⁸⁶ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 115.

⁸⁷ Anker 1997, s. 212.

⁸⁸ Unnerbäck 2002, s. 55.

⁸⁹ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 116.

perspektiv något förändrat, autenticitetsbegreppet bör vägas emot helheten.⁹⁰ I relation till Skogskyrkogården bidrar givetvis helhetsintrycket av en äkta miljö till autenticitetsvärdet.

Som tidigare nämnts ges Skogskyrkogårdens status som världsarv en stor plats i tävlingsprogrammet. Det nämns bland annat att den nya byggnaden bör ha ett sådant formspråk att Skogskyrkogårdens status som världsarv består.⁹¹ Valet att överhuvudtaget bygga ett nytt krematorium diskuteras även utförligt, i synnerhet i Stadsmuseets konsekvensbeskrivning. För att Skogskyrkogårdens funktion ska bestå, och för att kremeringar ska kunna äga rum på kyrkogården behövs ett nytt krematorium. Inom kulturmiljövårdens diskurs väger funktionen högre än att bibehålla Lewerentz och Asplunds verk orört. Dock väljs nybyggnadsalternativet framför en omfattande renovering av det befintliga krematoriet, då en renovering anses förvanska de kulturhistoriska värdena.⁹²

Tävlingsförslaget å andra sidan fokuserar endast på det nya krematoriets utformning. Återigen faller sig detta naturligt, då fokus i förslaget givetvis ligger på just Celsing och *En sten i skogen*. Det nya krematoriets formspråk beskrivs med termer likt: ”samlad volym”, ”enhetliga tegelexteriörer”, samt ”stora asymmetriska taktytor”.⁹³ Utöver detta märks en vilja i förslaget att tillskriva arkitekturen en emotionell aspekt; ”Avsikten är att (...) under taket få lugn och tröst i kontakt med den omgivande skogen”.⁹⁴ Formspråkets ”tröstande” aspekt återfinns i juryns motivering som en av det nya krematoriets kvaliteter.⁹⁵ Skogskyrkogårdens status som världsarv eller hur förslaget relaterar till detta nämns inte heller i motiveringen.

Arkitektens hand

Arkitekterna är mindre närvarande i den kulturhistoriska diskursen än den arkitekturhistoriska. De kulturhistoriska texterna lägger dock fokus även de på ”detaljarbetet” och ”omsorgen” som arkitekterna lagt ned på Skogskyrkogårdens utformning.⁹⁶ Omsorg är ett begrepp som ständigt återkommer i samtliga texter, både inom den arkitekturhistoriska och den kulturhistoriska diskursen. Likt tidigare nämnt blir ”omsorg” en kvalitetssäkring. Om arkitekten visar omsorg och lägger ned tid och arbete på utformning och detaljer så skapas per automatik god arkitektur.

Sammanhanget tar dock överhanden inom den kulturhistoriska diskursen. Texterna fokuserar exempelvis på eldbegängelserörelsen, det vill säga kremeringsförespråkarna under 1900-talets början.⁹⁷ Eldbegängelserörelsen påverkade Sigurd och Lewerentz utformning av Skogskyrkogården, i och med kremeringsprocessen. Arkitektens sammanhang blir en viktig faktor för att definiera dess kulturhistoriska värde. Arkitektens hand blir således central, men placeras i en större kontext.

⁹⁰ Unnerbäck 2002, s. 98-99.

⁹¹ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

⁹² Suzanne Lindhagen, *Skogskyrkogårdens krematorium*, <http://www.stadsmuseum.stockholm.se/media/pdf/skogskrematoriet.pdf>, s. 5, 2012-05-11.

⁹³ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

⁹⁴ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

⁹⁵ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 18.

⁹⁶ Lindhagen, *Skogskyrkogårdens krematorium*, s. 17.

⁹⁷ Anker 1997, s. 214.

I tävlingsprogrammet nämns arkitekterna ofta och det betonas att det nya krematoriet ska förvalta Skogskyrkogårdens kvaliteter i ”Asplunds och Lewerentz anda”.⁹⁸ Följaktligen utgör arkitekternas hand en tydlig kvalitet i programmet. Underförstått betonas det att det vinnande förslaget bör vara lika genomarbetat som Asplund och Lewerentz verk. Det vinnande förslaget väljer att inte direkt referera till Asplund eller Lewerentz. Istället läggs fokus, likt tidigare diskuterat, vid det egna förslagets utformning och bearbetning. Den ”omsorg” som efterfrågas i programmet kan tänkas spegla sig i de handritade skisserna som återfinns i förslaget. Juryns motivering till *En sten i skogen* betonar att förslaget har hittat sin egen ”ton” i byggnadsensemblen.⁹⁹ Således skiftar fokus till den samtida arkitektens hand i motiveringen och vikten av att den nya byggnaden får ett eget uttryck.

---

⁹⁸ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 18.

⁹⁹ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 16.

	Kulturhistoriska värden	Samtida arkitektur
Mötet med landskapet	<ul style="list-style-type: none"> • Integrationen mellan landskap och arkitektur beskrivs som ett av Skogskyrkogårdens kärnvärden av Unesco.¹⁰⁰ • Landskapet beskrivs som ”symboladdat”, både med nordiska och romerska referenser.¹⁰¹ • Landskapet sätts in i en utveckling och ett större sammanhang. Kyrkogårdslandskapet beskrivs som en ”milstolpe” i nordisk och europeisk arkitekturhistoria.¹⁰² 	<ul style="list-style-type: none"> • I tävlingsprogrammet betonas att: ”Utgångspunkten för tävlingen är att behålla Skogskrematoriets unika inramning med den bakomliggande skogsfronten, för att respektera världsarvet”.¹⁰³ • Förslaget nämner inte landskapets vikt för världsarvet, men förslaget syftar till att ”i möjligaste mån bevara omgivningen som ett fortsättningsvis otuktat skogsparti”.¹⁰⁴ • Juryns motivering betonar att förslaget ”lyssnar till platsen” samt: ”Skogen har gjorts till en del av upplevelsen”.¹⁰⁵ Världsarvet nämns inte.
Formspråket	<ul style="list-style-type: none"> • Det specifikt nordiska i formspråket betonas av Unesco.¹⁰⁶ • Det unika i formspråket betonas. Värdet ligger i att Skogskyrkogården var det första projektet som implementerade de nya idéerna kring kyrkogårdar. Begreppet ”förebild” understryks.¹⁰⁷ • Att Skogskyrkogården lämnats ”orörd” sedan färdigställandet och att formspråket har bevarat sin autenticitet anses värdefullt.¹⁰⁸ 	<ul style="list-style-type: none"> • En av programmets målsättningar är att den nya byggnaden ska ha ett sådant formspråk så att ”Skogskyrkogårdens status som världsarv kan bestå”.¹⁰⁹ • Förslagens text relaterar inte till Skogskyrkogårdens befintliga byggnader. Fokus ligger på det nya krematoriets formspråk.¹¹⁰ • Juryn menar att förslaget ”fogar sig in i Skogskyrkogårdens säregna byggnadsensemble”. Förslaget har sin egen stil.¹¹¹
Arkitektens hand	<ul style="list-style-type: none"> • Arkitekterna är mindre närvarande i den kulturhistoriska diskursen. Men även här nämns ”omsorgen” och ”detaljarbetet” som värdefulla aspekter.¹¹² • Sammanhanget tar större plats än arkitekterna.¹¹³ 	<ul style="list-style-type: none"> • Det nya förslaget bör enligt programmet ha respekt för Asplunds och Lewerentz verk. Kvaliteterna ska exempelvis förvaltas i ”Asplunds och Lewerentz anda”.¹¹⁴ • Förslaget nämner inte Asplund eller Lewerentz, utan fokuserar på den nya byggnaden.¹¹⁵ • Juryn betonar att det vinnande förslaget är det som ”bäst hittat fram till sin egen ton”.¹¹⁶

¹⁰⁰ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 116.

¹⁰¹ Anker 1997, s. 225.

¹⁰² Anker 1997, s. 226.

¹⁰³ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 17.

¹⁰⁴ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

¹⁰⁵ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14-16.

¹⁰⁶ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 115.

¹⁰⁷ Anker 1997, s. 212.

¹⁰⁸ *World Heritage List, Skogskyrkogården*, s. 116.

¹⁰⁹ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 8.

¹¹⁰ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

¹¹¹ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 14.

¹¹² Lindhagen, *Skogskyrkogårdens krematorium*, s. 17.

¹¹³ Se exempelvis: *World Heritage List, Skogskyrkogården*.

¹¹⁴ *Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program*, s. 18.

¹¹⁵ *Skogskrematoriet II, En sten i skogen*, s. 1.

¹¹⁶ *Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande*, s. 16.

AVSLUTNING

Sammanfattning

Uppsatsens syfte har varit att granska hur tävlingsprogrammet *Skogskrematoriet II*, förslaget *En sten i skogen* och juryns motivering förhåller sig till och skapar Skogskyrkogårdens olika kvaliteter. Jag har analyserat de arkitektoniska kvaliteter och kulturhistoriska värden som förmedlas genom Skogskyrkogårdens tre olika diskurser; den arkitektoniska diskursen, den kulturhistoriska diskursen samt diskursen kring samtida arkitektur.

Tre huvudsakliga teman har identifierats inom de tre diskurserna; *Mötet med landskapet*, *Formspråket* och *Arkitektens hand*. Den arkitektoniska diskursen betonar starkt mötet med landskapet och tillskriver detta möte såväl andliga och emotionella egenskaper som en starkt nordisk karaktär. Landskapet och mötet mellan såväl människa och landskap som arkitektur och landskap ges stor plats inom den arkitektoniska diskursen. Mötet med landskapet beskrivs som en av Skogskyrkogårdens viktigaste kvaliteter. Även i tävlingsdokumenten betonas landskapet starkt.

Skogskyrkogårdens formspråk beskrivs inom arkitekturhistorien som både refererande till äldre arkitektur och nyskapande. Även arkitekturen får en andlig innebörd med mänskliga egenskaper. I tävlingsprogrammet prisas Skogskyrkogårdens arkitektur, men det betonas samtidigt att det nya tillskottet inte bör referera till tidigare arkitektur. Det nya krematoriet ska vara självständigt, samtidigt som formspråket ska vara underordnat helheten.

Arkitekternas hand, det vill säga arkitekternas närvaro, kan skönjas inom arkitekturhistorien. Ständigt påpekas arkitekternas ”omsorg” och ”detaljarbete”. Arkitekternas hand blir en kvalitetsgaranti. I *En sten i skogen* finner vi istället Celsing's närvaro i form av handritade skisser, ett sätt för Celsing att betona sin egen närvaro i en redan så laddad miljö.

Den kulturhistoriska diskursen betonar även den vikten av landskapet. Mötet med landskapet är ett viktigt kulturhistoriskt värde. Även inom kulturmiljövården betonas landskapets såväl andliga som nordiska karaktär. De kulturhistoriska texterna fokuserar dock till högre grad på att placera landskapsarkitekturen i en historisk kontext. I tävlingsprogrammet betonas landskapets vikt för Skogskyrkogårdens status som världsarv ett flertal gånger – möjligtvis görs detta för att befästa världsarvet som en utgångspunkt för tävlingen. Som kontrast nämner det vinnande förslaget inte världsarvet en enda gång.

Även inom den kulturhistoriska diskursen beskrivs formspråket både som innovativt och refererande till äldre arkitekturstilar. Återigen betonas de nordiska uttrycken. Att Skogskyrkogården är stilbildande är ett av platsens kärnvärden, likaså att platsen har lämnats oförändrad. Inom kulturmiljövårdens diskurs väger dock den bevarade funktionen (i form av ett nytt krematorium) högre än att bibehålla Skogskyrkogården orörd inför framtiden.

Arkitektens hand är mindre närvarande inom den kulturhistoriska diskursen än inom den arkitekturhistoriska. Arkitektens hand placeras i ett större historiskt sammanhang, liksom landskapsarkitekturen. Celsing använder förslaget för att betona sin egen stil och närvaro.

Diskussion

Den arkitekturhistoriska diskursen är mer benägen att tillskriva Skogskyrkogården näst intill magiska kvaliteter. Något som även går igen i tävlingsdokumenten. De begrepp som används är ofta förknippade med en form av "evigt värde", så som skönhet och estetik. Arkitekturhistorien fokuserar på sådana begrepp som vi alla är medvetna om är positiva.

Inom arkitekturhistorien är arbetet bakom verket avgörande för Skogskyrkogårdens arkitektoniska kvalitet. Översiktsverk glorifierar gärna såväl konstnärer som arkitekter och överdimensionerar deras roller. Detta är synnerligen märkbart inom den arkitektoniska diskursen kring Skogskyrkogården. En möjlig förklaring är det mönsterbildande mästare-gesäll förhållande som existerar inom arkitektursektorn. Ett sådant förhållande saknas helt inom den kulturhistoriska diskursen. Den skapande handen lyfts således fram inom arkitekturhistorien.

Kulturmiljövården fokuserar i samtliga texter på en större historisk kontext, något som är centralt inom kulturmiljövården. Kulturmiljövården använder inte heller lika ofta begrepp likt "skönhet". De betonar snarare att värden förändras över tid. De eviga värden som återfinns inom den arkitektoniska diskursen är mer föränderliga inom kulturhistorien. Exempelvis är ett nytt tillskott inom Skogskyrkogården nödvändigt för att bevara platsens funktion.

Överlag beskrivs dock liknande kvaliteter och värden genomgående inom såväl den arkitektoniska som den kulturhistoriska diskursen. Dessa två världar möts inom tävlingen. Både tävlingsprogrammet och juryns motivering hänvisar både till kulturhistoriska värden och arkitektoniska kvaliteter. Diskursen kring den samtida arkitekturen förenar både kulturhistoria och arkitekturhistoria - förutom i förslaget. I förslaget skapas en helt ny diskurs, fri från såväl Lewerentz och Asplunds arkitektoniska anda som världsarvsstatusen.

Förslaget undviker mycket medvetet redan befintliga kvaliteter och värden för att skapa en egen arena och ett eget uttryck. För att sammanföra det nya tillägget med det befintliga beskrivs relationen mellan landskap och arkitektur liksom de andliga och känslomässiga egenskaperna hos byggnaden. Det är precis tillräckligt för att betona en länk mellan den nya byggnaden och befintlig arkitektur. Förslaget infogar sig således under programmets tre huvudprinciper: det nya tillskottet ska vara just *nytt*, det ska finnas ett *samspel*, samt att förslaget ska *underordna* sig helheten.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor

Anker, Leif, "Skogskyrkogården", *Världsarv i Norden*, Stephan Tschudi-Madsen (red.), Riksantikvarieämbetet Byggförlag, Stockholm 1997

Bedoire, Fredric, "Skogskyrkogården", *Arkitektur*, 1990:4, s. 34-41.

Börjesson, Mats och Palmblad, Eva, "Introduktion", *Diskursanalys i praktiken*, Mats Börjesson och Eva Palmblad (red.), Liber, Malmö 2007.

Caldenby, Claes (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Byggforskningsrådet, Stockholm 1998.

Constant, Caroline, *The Woodland Cemetery: Toward a spiritual Landscape*, Byggförlaget, Stockholm 1994

Gomes, Fransisco och Haskins, Jason, "Analysis och Architectural Representation as a Research Method: National Library Competitions", *Nordisk Arkitekturforskning*, 2012:1.

Hultman, Mats, "Estetiska regler och arkitekturkvalitet", *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santéus, Stockholm 2007.

Johanesson, Lena (red.), *Konst och visuell kultur 1810-2000*, Signum, Stockholm 2007.

Johansson, Bengt O. H., *Tallum: Gunnar Asplunds & Sigurd Lewerentz skogskyrkogård i Stockholm*, Byggförlaget, Stockholm 1996, s. 12.

Kasa, Eivind, "Arkitekturens estetiske kvalitet", *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santéus, Stockholm 2007.

Lindgren, Mereth, *Svensk konsthistoria*, Signum, Lund 2002.

Lundeqvist, Jerker, *Kvalitetsbegreppets två dimensioner*, Arkitektonisk kvalitet, Christina Engfors (red.), Arkitekturmuseet, Stockholm 1992.

Säätele, Simo, "Kvalitet – en gåta?", *En fråga om kvalitet*, Magnus Rönn (red.), Santéus, Stockholm 2007.

Turtinen, Jan, *Världsarvets Villkor: Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*, Stockholms Universitet, Stockholm 2006, s. 179-181.

Unnerbäck, Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2002.

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000.

Internet

Inbjuden projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Juryutlåtande,
<http://www.skogskyrkogarden.se/docs/ladda-ner/pdf/juryutlatande-skogskrematoriet-ii.pdf>,
2012-03-04.

Inbjuden Projektävling, Skogskrematoriet II, Skogskyrkogården, Stockholm: Program,
<http://www.arkitekturmuseet.se/utställningar/skogskrematoriet-ii/program.pdf>, 2012-03-01.

Lindhagen, Suzanne, *Skogskyrkogårdens krematorium,*
<http://www.stadsmuseum.stockholm.se/media/pdf/skogskrematoriet.pdf>, 2012-05-11.

Skogskrematoriet II, En sten i skogen, <http://www.arkitekt.se/s52102/f9505>, 2012-03-10.

Stockholms Stadsmuseum, *Kulturbeskrivning klassificering,*
<http://www.stadsmuseum.stockholm.se/byggvard.php?kategori=69&sprak=svenska&sprak=svenska>, 2012-05-18.

Riksantikvarieämbetet, *Världsarv,*
http://www.raa.se/cms/extern/om_oss/fragor_och_svar/fragor_och_svar_varldsarv.html,
2012-05-18.

Världsarvet Skogskyrkogården: Historia, <http://www.skogskyrkogarden.se/fakta/historia.php>, 2012-03-04.

Världsarvet Skogskyrkogården: Världsarv, <http://www.skogskyrkogarden.se/varldsarv/index.php>,
2012-02-29.

World Heritage List, Skogskyrkogården,
http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/558rev.pdf, 2012-03-20.

BILDFÖRTECKNING

Fig. 1: *Heliga korsetts kapell på Skogskyrkogården.* Foto: Susanne Hallman, Kyrkogårdsförvaltningen Stockholms Stad, <http://www.skogskyrkogarden.se/press/pressbilder.php>, 2012-05-18.

Fig 2 & 3: *Det nya krematoriet En sten i skogen.* Illustration: Johan Celsings Arkitektkontor, <http://www.arkitekt.se/s52102/f9505>, 2012-05-18.

Fig 4: *Handritade skisser inkluderade i förslaget En sten i skogen.* Illustration: Johan Celsings Arkitektkontor, <http://www.arkitekt.se/s52102/f9505>, 2012-05-18.